

(H)ÁLA/(X)ALA
ДЕМОН НА ЛОШОТО ВРЕМЕ, ХАРАКТЕРЕН
ЗА СЛАВЯНСКАТА ЕТНИЧЕСКА ГРУПА НА
СЪРБИТЕ, БЪЛГАРИТЕ И МАКЕДОНЦИТЕ

Вестникът предлага кратък анализ на думата Хала, удостоверено в сърбо-хърватски, македонски и български език, включително и Банат български. Това съществително е първоначално използва за означаване на демона предизвиквайки буря с град и буря. Според народните вярвания основните атрибутиви на Хала са огромни размери и сила. Хала, се главно олицетворение на бурята от градушки, ние също присъства, за кратко, обичаи, свързани със защита от градушка. Позовавайки се на банатски българи, дори и ако никой от тези, които сме в проучването не се опише точно представяне на Хала, има някои детайли, които ясно показва, че ние се занимаваме с олицетворение на митично същество.

Ключови думи: Ала, българите, банатските българи, демони, Хала, Krashovans, митологично създание, сърби, буря от градушка.

В четвъртък, 27 юни 2014, беше страхотна суматоха в малкото банатско българско село Бреця.² Цялото население, от малко до голямо, беше на улицата. Мъжете, качени на връх къщите, поправяха покривите а жените събираха отломките от счупените керемиди и стъкла. През нощта дойде голяма буря, която направи поразии! Една стара жена се оплаква: „Воже! Каква *hála* ij dušlá snošti! Pa mu ij razkrila kaštata!” [„Господи! Каква *хала* дойде снощи! Та ни взе всички керемиди от покрива!"]. Друга се оплаква, че *халата* не само и съсипа къщата, но и цялата работа в градината, та чак изкорени и няколко дървета. А трета, през сълзи разказва, че *халата* е унищожила гробницата на мъжа и.

¹ nickmarkov@gmail.com

² Бреця (на румънски: *Breștea*, на банатски български: *Brešća*) е село разположено в южната част на окръг Тимиш, Румъния, община Дента, недалеч от границата със Сърбия. Селото е основано през 1842 година от около 110 семейства банатски българи, преселили се от Стар Бешенов.

Последствия от халата в Бреця, 26-27 юни 2014 г.

И наистина, селото изглежда като след бомбардировки: разрушени къщи с паднали тавани, счупени прозорци, дървета с изпочупени клони, изкоренени дървета, разрушени стени и порти, опустошени гробове... А за всичко това е виновна *халата*, която дойде изведнъж при бедните невинни хора. Или може би не са чак толкова невинни?

Един старец разказва, как преди много години, в една нощ от сряда срещу четвъртък, дойде в Бреця *халата*. Няколко по-стари селяни потърсиха веднага свещеника и го помолиха да бие камбаните в църквата. И като чудо, *халата* утихна. И щом опасността премина, селяните обещаха, че вече няма да работят в четвъртък в градината. По време на комунизма, мнозина предпочитаха да отидат в четвъртък да работят нивите в ТКЗС, отколкото да влизат да работят в собствената градина. Но ето че дойде демокрацията, лека-полека хората забравиха обещанието и не удържаха на думата си. Днес влезна един в четвъртък, за да работи в градината, утре други. Изпърво, по-старите ги смъррили, след това видяха, че нищо лошо не се случи, та се успокоиха. Но ето, сега катастрофата удари отново...

- Може би, ако биха били и сега камбаните, бяхме се отгървали! - каза една жена, искайки да хвърли всичко на гърба на свещеника. Но веднага получи неочакван отговор:
- Сега камбаните имат вече никакъв ефект!
- Как така? – се чудят хората.
- Ами нали се знае, че ако в едно село камбаните бият при мъртви чрез обесване, напразно бият срещу хала или буря, вече нямат никаква сила. А преди около 10 години, за чичо Петър, който се обеси на тавана, не само че биха камбаните, но му направиха дори и панихида, щом беше роднина на свещеника...

Като чу това, гълпата утихна и всеки започна да си гледа отново работата.

* * *

Хала или *ала* е митично същество от женски пол, демон на лошо време. Докато някои митични същества са еднакви за всички славянски етнически групи, хала се намира само във фолклора на българи, сърби и македонци, както и при карашовените в Банат, въпреки че и при останалите славянски етнически групи съществуват демони на лошото време.

На български името се среща под формата *хàла*, мн. *хàли*,³ също както и в езика на банатските българи: *háла*, мн. *háли*; в езика на карашовените намираме и двете форми: *хàла*, *-el àла*, *-e*,⁴ до като в сръбския език: *àла*, мн. *àле* и в македонския език: *àла*, мн. *àли* наблюдаваме загубването на началната фонема „х“.⁵ Това докара някои автори, както например сръбския специалист Любинко Раденкович,⁶ да отхвърли етимологията предлагана в някои официални речници, включително *Речника на Сръбската Академия на Науките*, които обясняват името на демона като произхождайки от турската дума *àла* (змия).⁷ Вместо това, етимология може да идва от гръцката дума за градушка *χάλαζα* (*халаза*). Тази етимология е предложена от българския етнолог Иваничка Георгиева⁸ и поддържана от сръбските специалисти

³ Съгласно *Речник на българския език*, Том I–XIV, София, БАН, 1977-2012 (електронно издание): 1. Митично същество, което носи бури, ветрове; змей. 2. Природна стихия; буря. *Халата фучи навън*. 3. Прен. Разг. Силен човек. *Тая хала се развъртя и на полето не остана нито сноп*. 4. Прен. Пренебр. Разг. Човек, който яде без мярка. *Каквато е хала, за минути помете всичко от масата*.

⁴ Михај Н. Радан, *ор. cit.*, с. 148.

⁵ **ала** - аждаја, чудовиште; обичније и боље него хала, във Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, Шесто допуњено издање, Српска школска књга, Београд, 2004, р. 12; **hala** - ž. ala, aždaja. Izr. *Hala te odnela! Sve će poist ko kaka hala*, във Marko Peić, Grgo Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Matica srpska, Odeljenje za književnost i jezik Subotica, Novi Sad, 1990, с. 83.

⁶ Любинко Раденковић, *Мутска бића српског народа: (X)АЛА*, Штампано у часопису *Лицеум* 2, Крагујевац, с. 11-16, http://www.rastko.rs/antropologija/ljradenkovic/ljradenkovic-ala_c.html, достъп: 28.06.2014.

⁷ **ала** ж тур. = хала 1. прождрљиво митско биће, неман; исп. аждаја. Пак на муци к небу погледала, озго алу у поноћ позвала. Радич. У мраку ала лађе морем тјера. Наз. фиг. а. прождрљиво, ненасито биће. А ТИЈ ало, ваљда можеш мало потрпети глад. Сек. б. биће или предмет огромне, несавладљиве снаге. Зашта ми служе нове санке и коњи — але? Ћос. Д. Преко њихових скрханих глава... као але јуре два огромна гумена точка према њему. Марк. М. 2. а. олуја с градом, непогода. — Радује се као и они [сељаци] киши и берићету, а страхује од але. Реч. САНУ. б. покр. рђа од којестрадају усеви. 3; посуда за цеђење поерћа и воћа. Реч. САНУ. Изр. борити се као ~ с берићетом водити тешку борбу; и ~ и врана сви одреда. *Речник српскохрватскога књижевног језика, Књга прва А-Е*, Нови Сад – Загреб, 1967, (Друго фототипско издање, 1990), с. 63.

⁸ Иваничка Георгиева, *Българска народна митология*, Второ преработено и допълнително издание, Sofia, Наука и изкуство, 1993, с. 119.

Слободан Жечевич⁹ и Сретен Петровић¹⁰, от българския специалист Рачко Попов и от румънката Анка Ирина Йонеску.¹¹ Впрочем тази е етимологията която се намира и в *Български етимологичен речник* издаден от Българската Академия на Науките.¹² Съгласно Сретен Петровић, в юго-източната част на Сърбия, в района населяван от шопите, хала се отъждествява с *ламија* или с *ламња*; същото се случва и при гърците.¹³

Но за филолога Богдан Петричейку Хашдеу обаче, думата има по-скоро гръцко-тракийски произход.¹⁴

От друга страна, сръбския специалист Марта Бјелетић предлага етимологията произхождаща от пра-славянския корен *hal-* (*хал-*), който изразява гнева на стихииите,¹⁵ теория приета и от руските специалисти,¹⁶ които предлагат и една индо-европейска етимология, която има като основа думата *holiti/ haliti* – „да хвърлиш”.¹⁷

За забелязване, че тази дума се среща и в румънски език, особено в Банат, под формата *hală*, мн. *hale*, бидейки регионализъм който означава *чудовище (monstru)*, *звяр (dihanie)*.¹⁸

⁹ Slobodan Zečević, *Митска бића српских предања*, Belgrad, „Vuk Karadžić”: Etnografski muzej, 1981, с. 62-67.

¹⁰ Sreten Petrović, *Српска митологија*, I књига, Прво издање, Издавач Просвета, Ниш, 1999, с. 69.

¹¹ Anca Irina Ionescu, *Emprunts grecs dans la terminologie mythologique des langues balkaniques* във *Revue des études sud-est européennes*, 14, tom. 14, nr. 1, 1976, с. 79-87.

¹² хала ж. [от гр.] 1. Буен вятър; буря. *Зададе се страшна хала, та изкърти дърветата*. 2. Силен, як човек. 3. Който яде много и не се нацища. *На тая хала и три хляба не стигат*. 4. Някакво митическо същество като змей, *Български тълковен речник, А-Я*, Четвърто фототипно издание, София, Издателство на Българската Академия на Науките, 1993, с. 1018.

¹³ Љубинко Раденковић, *op. cit.*

¹⁴ Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae: Dicționarul limbei istorice și poporane a Românilor. Volumul I: A-Azuga*, București, Stabilimentul grafic Socec & Teclu, 1887, с. 678-682: „ală = un fel de balaur nimicind grânele și un incub. [...] Mitul, împreună cu numele, este nu tocmai elenic, ci mai bine greco-tracic.”

¹⁵ Марта Бјелетић, *Лужнословенска лексика у балканском контексту. Лексичка породица именеце хала*, във *Балканика XXXIV*, Belgrad, 2004, с. 143-155.

¹⁶ *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, Выпуск 8, Москва Академия наук СССР, 1981, с.12-13.

¹⁷ Без да коментираме ще забележим, че привържениците на прабългарските теории твърдят, че етимологията проидождат от прабългарското *кала* = *хала*, *змей*, *дракон*, като змея/дракона е един от дванадесетте *zmeul/dragonul* знаци от прабългарския календар, до като привържениците на тракийската теория смятат, че етимологията произхождат от тракийската дума *ала-* = *хала*, *вихър*.

¹⁸ *Dicționarul limbii române moderne*, Editura Academiei RPR, 1958, с. 353.

В Сърбия, особено в областите Поморавие и Копаоник, срещахме формите *aletina*, *aline*, *alosiје*, *alčina* а в западните райони, и формите *hala*, *halina*, най-често във фрази като: *Halo nesita!*¹⁹

В народните представи *халата* е олицетворение на природни бедствия, като урагани, градушки, бури, мъгла. Нейната роля е да доведе облаците с градушка над нивите, лозята и овощните градини, за да унищожи посевите или да ги „открадне“. Това е много алчно създание, които обича да яде деца, но неговата алчност не се ограничава само до Земята. Вярва се, че понякога дори се опитва да погълне Слънцето и Луната, причинявайки затъмнения, и ако успее, това ще означава края на света.

Халата живее в облаците, в езерата, в изворите, в отдалечени места, скрити в гората, в планините, в пещерите или на върха на много високи дървета. Тя може да бъде победена от змей (дракон) или от светиите. В разказите с християнски влияния, Свети Илия често се бори против халите, наред с драконите. Против халата се борят още Свети Георги (sv. Ѓорђе), Свети Иван (sv. Јован) или Свети Сава.

Едно от оръжията, с които могат да се борят срещу халата е мълнията. Поради това се смята, че когато се чуе гръм, това означава, че има битка между две *хали* или между *хали* и дракони. Когато гърми, *халата* се крие във високо дърво и може да бъде убита като се запали дървото.

И за орелът се казва, че може да прогони *хала* от нивата, като по този начин защитава посевите.²⁰ Над един от прозорците на манастир Високи Дечани седи барелеф, представляващ орел, който е хванал с ноктите си *хала* във формата на змия, докато орле наблюдава сцената.

По принцип *халата* се появява в началото на лятото и се смята, че „изпива“ посевите, реколтите, или ги взима за да ги занесе някъде другаде, което прави някои селяни да останат бедни а други ги превръща в богати. Това обяснява защо региона Александровац в Централна Сърбия е толкова плодороден – там отива *халата* с плячката си. Хората от Копаоник смятат, че местната *хала* им защитава посевите от други *хали*. И ако някога се случи реколтите да бъдат унищожени от градушка, се смята, че местната *хала* бе победена от друга *хала*, която открадна реколтата.

Също така, *халата* може да се „разпространи“ над полето и може да спре реколтата да зрее, или по-лошо, може да вземе със себе си дори плодovitостта на нивата.²¹

Външният вид на *халата* е разнообразен и не е описан много ясно във фолклора. Тя може да вземе формата на вятъра, на черен облак²² или на

¹⁹ Љубинко Раденковић, *op. cit.*

²⁰ Иваничка Георгиева, *op. cit.*, с. 52.

²¹ Sreten Petrović, *op. cit.*, с. 69.

²² Николай Колев, *Българска етнография*, Издателство Наука и изкуство, София, 1987, с.

мъгла; на огромно чудовище; на змия с огромни уста; на женски дракон; на огромен бик или на гарван/ врана.

В региона Гружа на Централна Сърбия се смята, че *халата* е невидима, но техния мощен глас може да бъде чул излизащ от тъмните облаци, които носят градушка.²³ В някои райони на България селяните си представят *халата* като облак, с крила и гъста опашка, подобна на мечка, а в други области е представена под формата на бик с огромни рога, под формата на „черен облак с ивици”,²⁴ под формата на тъмна мъгла или на чудовище с шест крила и дванадесет опашки.²⁵

Сърбите в Косово смятат, че *халата* си влачи опашката на земята а главата си я крие в облациите. Всеки, който и види главата, полудява.

В Източна България *халата* не възниква от облациите, а от бурята и вихъра, като помете всичко по пътя си, с огромна сила: „Излезнаха до три люти хали,/ Девет години що се духали”.²⁶

При българите в Унгария *халата* е митично същество, подобно на змей.²⁷ Тя може също така да приеме различни форми на хора или животни, или да си избере да обладае определено човешко тяло. Смята се, че различните представи на *халата* се дължат на това, че представите за демоните за лошо време на славянските народи са били смесени с представите на подобни демони на народите съществували преди заселването на славяните на Балканите. В някои народни приказки *халата* е асимилирана с руската Баба Яга.

169. (електронно издание).

²³ Slobodan Zečević, *op. cit.*, с. 62.

²⁴ „Ивиците” са крилата и опашката на *халата*. Валентина Шарланова, *op. cit.*, с. 18.

²⁵ Христо С. Енев, *Светът на символите*, Университетско издателство В. Априлов, Габрово, 2003, с. 29.

²⁶ Димитър Маринов, *Народна вяра и религиозни народни обичаи*, София, 1994, с. 70.

²⁷ Светла Къосева (съставител), *Как са казвали дедите ни? Как казваме днес? Български народни умотворения – пословици, поговорки, гатанки, скоропговорки, поучения, баяния, броилки, благословии, игри за деца и родители*, Българско републиканско самоуправление, Будапеща, 2008, с. 50: *хала* – митическо същество, оприличавано на змей.

Черни облаци, от тип кумулус, в които се вярва, че се крие халата

Съгласно една легенда от Лесковац, човек е държал в хамбара си *хала*, която имаше огромна уста, а в ръцете държала голяма дървена лъжица, и е изпивала по 30 литра мляко на ден.²⁸

Обикновено *халата* яде през нощта, на кръстопът. Човек, който случайно се натъква на такъв празник, ще бъде осакатен за цял живот; освен това, той може да остане сляп, глух или ням.²⁹

Този, който срещне *хала* си застрашава здравето, така физическото, както и умственото. Въпреки това, *халата* може да бъде омиловивена ако човек се приближи с уважение към нея. И ако си в добри отношения с нея, тя може да ти донесе много ползи, като богатство, или може да те спаси при необходимост.

²⁸ Драгутин М. Ђорђевић, *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, с.563-565, цитирано по Љубинко Раденковић, *op. cit.*

²⁹ Sreten Petrović, *op. cit.*, с. 70.

Представи на хали описани от пътешественика Холицман, който ги е видял на живо. В текста от второто изображение се уточнява, че халите нямат език, но имат огромна уста, остри зъби и винаги са гладни³⁰

Ако я уважаваш, можеш дори да се сдобиеш с награда, както стана ясно от историята *Како су радиле онако су и прошле* от антологията на Вук Караджич³¹, подобна на тази писана от Йон Креанга, *Fata babei și fata toșneagului*, в която момичетата срещат хала вместо Света Неделя от румънския разказ. Първото момиче, като се грижи за *халата* и за нейните животни, но и поради това, че не се лакоми да взима голям и тежък сандък, получава в замяна много жълтици, а дъщерята на мащехата, защото щом не си е довършила работата и се оказа алчна, е заслепена, заедно с майка си, от двете змии, които скачат от големия, тежък сандък.

Богдан Петричейку Хашдеу, цитирайки някои си S. Люба казва, че в Банат: „За вятъра се смята, че е една хала или един голям дракон, който диша само чрез една ноздра на носа, тъй като ако би дишал чрез двете, щеше да унищожи цялата земя. Алчността в храна или пиене се наричат още *халиме*. А за човек, който лежи дълго време на леглото и е замаян казват, че е *халосан* (*hăluit*), тоест объркан от хали”.³²

Някои хора могат да имат по-специална връзка с *халите* като, по време на сън, душите им се превърнат в това чудовище, докато тялото си седи

³⁰ Снимките са от книгата на Aleksandar Peragraš [Aleksandar Palavestra], *Ale i bauci: Prilog proucavanju tajanstvenih bica Balkana*, Beograd, Naučna knjiga, 1989, с. 65.

³¹ *Српске народне приповијетке*. Скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Карачић, У Бечу, у штампарији Јерменског манастира, 1853 (електронно издание), разказът *Како су радиле онако су и прошле*, с. 78.

³² Bogdan Petriceicu Hasdeu, *op. cit.*, с. 679-680.

спокойно в леглото; но раните, които ги получава по време на евентуалните борби се появяват и по тялото. За подобни хора се казва, че са „обладани от хала” – *аловити* при сърбите, *halosani* при банатските българи, което обикновено се случва на епилептици.

В сръбския фолклор съществуват две легенди свързани с личности, за които се смята, че са били обладани от *хала*. Една легенда разказва как Свети Сава, като разбрал, че цар Симеон (Неманя) е обладан от *хала*, го взе на една разходка по морето и там извади демона от него.³³ Съгласно втората легенда, Стефан Дечански³⁴ е бил и той обладан от *хала*.³⁵

При сърбите в Банат има убеждението, че ако родителите умират, децата ще бъдат изядени от *хала*.³⁶ Те също така вярват, че „обладените от *хала*” могат да се борят срещу нея. Те могат да бъдат разпознати, тъй като често имат или опашка, или имат четири цици. Според същия източник, преди Първата световна война една *хала*, под формата на гигантска змия, е паднала от облаците по пътя за Бяла Църква и хората и дадоха да пие мляко, за да се излекува.³⁷

Една легенда, която се намира в България и в Източна Сърбия, говори за селянин, който уби *хала* която им разруши лозята. Тя е живяла в къщата на един селянин от едно по-отдалечено село, пила е много мляко и е яла три вида хляб: черен хляб, изработени от реколти които ги е събирала сутринта, когато падала над нивата като мъгла; зелен хляб, направен от пшеницата събрана преди тя да даде плод и бял хляб, от узряла пшеница.

В народните вярвания от Източна Сърбия хората се обръщат към *халите* със женски имена: Смиляна, Огършчана, Калина, Магдалена, Добрица,

³³ О Немањи се приповеда да је био аловит. Св. Сава наиђе негде крај мора на место, где се спрема ручак „цару Симеуну” (Немањи). Пекли волове, овнове, вепрове и т. д. па запита: „Коме спремате ручак?” – „Цару Симеуну”. – „Зар ће он то све појести?” – „Хоће, јер је аловит.” Тада св. Сава позове цара Симеуна у шетњу по мору, на чамцу. Заиђу подаље у море, кад цар Симеун отпочне захтевати, да се врате, јер је гладан. Св. Сава знао шта је, па га заваркавао и говорио: „Сад ћемо, сад ћемо”. У том, закомеша се ала у цара Симеуна; он падне па под чамац, а ала из његових уста искочи у море, in Васиљевић, *О веровањима и обичајима из Сврљига*, 1996, с. 64, цитирано по Sreten Petrović, *op. cit.*, с. 69-70 и Владимир Ћоровић, *Педесет легенди о Светом Сави*, Издавач ЛИО, Горњи Милановац, 1995, Електронско издање, с. 10.

³⁴ Стефан Урош III, р. 1285 – у. 11.XI.1331, е Сръбски крал, оправљавал међу 6 јануари 1322 и 8 септември 1331. Бил е син на сръбски крал Стефан II Милутин и на бугарската принцеса Анна. По името на селцето Дечани, крај което започва изграждането како задужбина на манастира Високи Дечани често е наименован и Дечански крал.

³⁵ У криљи је халовита глава/ Побииће нас хали и времена./ Неће нама родити шеница/ Ни у брду винова лозица/ Ни бијеле изјањити овце. Sreten Petrović, *op. cit.*, с. 70.

³⁶ Миленко С. Филиповић, *Вера и црква у животу Банатских Хера*, в *Банатске Хере*, Нови Сад 1958, с. 281, цитирано по Љубинко Раденковић, *op. cit.*

³⁷ Миленко С. Филиповић, *op. cit.*

Бугарка, Йевросия, Рускиня, Драгия, Загорка, а в Моравия се казва, че е умряла хала на име Иленка Румунка (Пеана гомâнса). Един от изразите за обръщение към хала – „Maate paletinke” – има неясен произход.³⁸

*Хала паднала близо до Болйеча, Източна Сърбия*³⁹

Съгласно описания от Източна Сърбия, *халата* е огромно същество с тяло на змия и конска глава. Смята се, че *халата* е сестра на змея и затова прилича на дракон, като в едно заклинание тя е представена като змей с три глави:

У једна уста носи виле и ветрови,
друга уста – издат и зле болести,
трећа уста – учинци, растурци.

Когато виждали тъмни облаци, които носят градушка, хората викали:
„Ало, не овамо. Путуй на Татар планину!”

Едно друго заклинание казва:

Не, ало, овамо,
овамо је грђа ала гологлава.

У планину, облаче,
где петао не пева,
где пас не лаје,
где краве не ричу,
где овце не блеје,
где се слава не слави.

³⁸ Љубинко Раденковић, *op. cit.*

³⁹ Reproducere după Aleksandar Peragraš, *op. cit.*, p. 64.

В България, за да се предотврати градушката, стари вдовици повдигат крака срещу облаците или гледат облаците през сито, като същевременно казват заклинания. Също така тези, които искат да си защитят нивите от градушка, трябва да се пазарят в тайна с двама братя близнаци, които трябва да изорат нивата през нощта с два вола, които и те трябва да са близнаци. Съществува още обичая на Гергьовден да се погребе в полето първото боядисано великденско яйце или, когато се сеят първите зърна от пшеница, да се смесят с черупки от великденски яйца.⁴⁰

Връщайки се към банатските българи, въпреки че никой от анкетираните не можа да направи точно описание на *хала*, има някои детайли, които показват ясно, че се има в предвид олицетворение на митично същество: говори се за нея в женски род; е нещо което „идва“, а не е нещо което „се случва“ (както гръмотевицата, бурята, дъжда и т.н.); „идва“ от някъде и „си отива“ в определена посока; „взема със себе си“, „открадне“ неща, като покривите на къщите, реколтата от градината или от полето; е много силна, че може да изкорени дърветата; можеш да имаш диалог с нея, което означава, че можеш да им направиш обещания, за да я успокоиш, но въпреки това по-добре да останеш скрит, от колкото да говориш с нея; е отмъстителна – ако си и обещал нещо и не си си дължал обещанието, тя ще се върне с по-голяма сила на унищожаване; можеш да се бориш срещу нея с божествена помощ – биене на камбани го победи далеч, молитви.

За забелязване че, до като българите в Унгария имат поговорката *Работи като хала*, тоест работи усилено,⁴¹ банатските българи имат едно проклятие свързано с *халата*: „Отиди на халите!“ (*Idi na hálite!*).⁴²

Тъй като *халата* е олицетворение на градушката, банатските българи имат някои обичаи, свързани с нея. Така, за да се избегне градушката, на Цветница (Връбница), т.е. една седмицата преди Великден, хората ходят на църква със снопове ракета и я осветяват, след което тя се поставя на прозорците на къщата – по една пръчка на всеки прозорец, за да се опази къщата от градушка. Българите във Винга забиват такива пръчки върба и в полето, със същата цел; от Велики четвъртък (*Veličičtvartak*) до четиредесетия ден след Великден, за Възнесение Господне (*Spásuvdenj*), българите във Винга оставят бяло пране да съхне на открито. Също така, всеки четвъртък, от Великден до Възнесение Господне, не се работи в градината и нито в лозето; и ако някой се осмели да направи това, другите му се карат; за деня на св. Урбан (25 май), не се копае в градината; до празника на Св. апостоли Петър и Павел - Петровден (29 юни, *Petrodenj*) не се хвърлят ябълки нанавре; за деня на Св. Лаврентий Римски (10 август) във Винга не се работи.⁴³

⁴⁰ Валентина Шарланова, *op. cit.*, p. 21, 60.

⁴¹ Светла Кьосева (съставител), *op. cit.*, p. 46.

⁴² Др. Карол Телбизов, М. Векова-Телбизова, *Традиционен бит и култура на банатските българи*, София, Издателство на Българската Академия на Науките, 1963, p. 343.

⁴³ Др. Карол Телбизов, М. Векова-Телбизова, *op. cit.*, p. 247, 248, 249.

Като доказателство, че в днешно време банатските българи са забравили първоначалния смисъл, на митично създание на *халата*, е фрагмент от превода на *Новия Завет*: „Smigevanǰetu na *hálata*” (Марко 4: 35-41), където се казва, че „Изведнџ се вдигна (започна) голяма *хала*”.⁴⁴ Имайки в предвид това, което казахме до сега за *халата*, преводът изглежда неподходящ, тъй като феноменът е свързан, както видяхме, със сферата на селскостопанството, със селския живот като цяло, а не със живота на моряците. Смятаме за по-подходящ превода *vežulija* (буря): „Smigevanǰi na *vežulijata*”, тъй както е и в българския, руския или румънския превод на горепосочения израз: *Успокояване на бурята* или *Исус успокоява бурята*.

Библиография

- Dicționarul limbii române moderne*, 1958: Editura Academiei RPR.
- Български тълковен речник, А-Я*, 1993: Четвърто фототипно издание. София: Издателство на Българската Академия на Науките.
- Речник на българския език*, Том I–X, 1977-2012: София, БАН.
- Речник српскохрватскога књижевног језика, Къга прва А-Е*, 1967: Нови Сад – Загреб
- Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, 1981: Выпуск 8, Москва Академия наук СССР.
- Бјелетић, 2004: Марта Бјелетић, *Лужнословенска лексика у балканском контексту. Лексичка породица именице хала*, у: *Балканика XXXIV*. Београд.
- Василчин, 1998: Jáni Vasilčín (Traducător), *Svetovnotu Pismu. Novija Zákun. parvata kniga: Svetite Evangjela*. Timișoara: Editura Helicon, p. 158.
- Георгиева, 1993: Иваницка Георгиева, *Българска народна митология*. София: Наука и изкуство.
- Енев, 2003: Христо С. Енев, *Светът на символите*. Габрово: Университетско издателство В. Априлов.
- Димиитър, 1994: Димиитър Маринов, *Народна вяра и религиозни народни обичаи*, София.
- Зечевић, 1981: Slobodan Zečević, *Мутска бића српских предања*. Beograd: „Vuk Karadžić”, Etnografski muzej.
- Јонеску, 1976: Ionescu, Anca Irina, *Emprunts grecs dans la terminologie mythologique des langues balkaniques* în *Revue des études sud-est européennes*, 14, tom. 14, nr. 1, p. 79-87.
- Карачић, 1853: Вук Стефјан Карачић, *Српске народне приповијетке*. Скупио их и на свијет издао Вук Стеф.

⁴⁴ Vasilčín Jáni (Traducător), *Svetovnotu Pismu. Novija Zákun. parvata kniga: Svetite Evangjela*, Editura Helicon, Timișoara, 1998, c. 158.

- Карачић, Бечу у штампарији Јерменског манастира.
- Клајн, 2004: Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*. Београд: Српска школска књга.
- Колев, 1987: Николай Колев, *Българска етнография*. Софија: Издателство Наука и изкуство.
- Кьосева, 2008: Светла Кьосева (съставител), *Как са казвали дедите ни? Как казвате днес? Български народни умотворения – пословици, поговорки, гатанки, скоропоговорки, поучения, баяния, броилки, благословиш, игри за деца и родители*, Будапешта: Българско републиканско самоуправление.
- Пејић-Грго, 1990: Peić, Marko, Vačlija, Grgo, *Rečnik bačkih Bunjevaca*. Novi Sad: Matica srpska, Odeljenje za književnost i jezik Subotica.
- Петрагаш, 1989: Peragraš, Aleksandar [Aleksandar Palavestra], *Ale i bauci: Prilog proučavanju tajanstvenih bica Balkana*. Beograd: Naučna knjiga.
- Петричејку, 1887: Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Etymologicum Magnum Romaniae: Dicționarul limbei istorice și poporane a Românilor. Volumul 1: A-Azuga*. București: Stabilimentul grafic Socec & Teclu.
- Петровић, 1999: Sreten Petrović, *Српска митологија*, I књига. Ниш: Просвета.
- Радан, 2004: Михај Н. Радан, *Карашевска митолошка и демонолошка лексика*, у: *Книжевни живот*, XLVI, бр. 4 (128). Темишвар, 10-12.
- Раденковић, 2014: Љубинко Раденковић, *Митска бића српског народа: (X)АЛА*, у: *Лицеум 2*. Крагујевац, р. 11-16, <http://www.rastko.rs> accesat la 28.06.2014.
- Телбизов, 1963: Марија Векова-Телбизова Карол, *Традиционен бит и култура на банатските българи*. Софија: Издателство на Българската Академија на Науките.
- Ћоровић, 1995: Владимир Ћоровић, *Педесет легенди о Светом Сави*. Горњи Милановац: ЛИО. Шарланова, 1999: Валентина Шарланова, *Народна метеорологија. Народни представи и вярвања за атмосферните явления*. Софија: Издателска агенција ФДК.

Николае Марков

(H)ÁLA, BAD WEATHER DEMON SPECIFIC TO SLAVIC ETHNIC GROUP OF SERBS, BULGARIANS AND MACEDONIANS

(Summary)

The paper offers a short analysis of the word *hála*, attested in Serbo-Croatian, Macedonian and Bulgarian, including Banat Bulgarian. This noun is originally used to denote the daemon causing the storm of hail and tempest. According to

popular beliefs the principal attributives of *hála* are enormous size and strength. *Hála*, being mainly the personification of the storm of hail, we also present, briefly, customs related to protection from hail.

Referring to Banat Bulgarians, even if none of those we surveyed could not describe an accurate representation of the *hála*, there are some details that clearly demonstrates that we are dealing with the personification of a mythical being.

Key words: ala, Bulgarians, Banat bulgarians, demons, hala, Krashovans, mythological creature, Serbs, storm of hail.